

УДК 374.7

Сіґаєва Л. Є.

ПРОФЕСІЙНА ОСВІТА ДОРΟΣЛИХ ЯК СОЦІАЛЬНА ЦІННІСТЬ

У статті автор визначає професійну освіту дорослих як соціальну цінність, оскільки вважає, що саме через освіту, підготовку фахівців нової формації здійснюється стратегічне завдання суспільства. Трансформації, які відбуваються у суспільстві, перехід його від індустріальної стадії розвитку до постіндустріальної висувають принципово нові вимоги до професійної підготовки фахівців, особливо в умовах переходу загальноосвітніх шкіл на 12-річне навчання. Важливим залишається проблема розвитку особистості, орієнтованої на безперервний саморозвиток.

Ключові слова: професійна освіта, вища освіта, освіта дорослих, фахівець, розвиток особистості.

Вступ. В сучасних умовах розширення функцій вищої освіти актуалізується завдання переосмислення практики і теоретичного обґрунтування структури освіти дорослих, розробки закономірностей і принципів обґрунтування цілей, змісту, форм, методів і засобів навчання дорослих. Це завдання має практичне і теоретичне значення. Воно може бути вирішене лише з урахуванням даних низки суміжних наук – філософії, етики, естетики, історії, педагогіки, психології та багатьох інших, що посідають певне місце у загальнофілософському вченні про людину.

Однією із стратегічних завдань системи освіти стає формування особистості з високим рівнем інтелектуальної культури, орієнтованої на безперервний саморозвиток, що визнає пріоритет загальнолюдських цінностей, здатної забезпечити своєю діяльністю сталий розвиток людства в майбутньому.

Мета статті: привернути увагу науковців до проблем освіти дорослих в Україні, оскільки підвищення значущості людського та соціального капіталу в соціально-економічному розвитку держав актуалізувало проблему розвитку освіти дорослих у всьому світі; освіта дорослих стає найважливішим чинником розвитку і навіть виживання всього людства.

Виклад основного матеріалу. У контексті нашого дослідження ми будемо розглядати майбутніх фахівців, які набувають вищу професійну освіту через навчання у ВНЗ різних типів, як дорослих.

Вимоги сьогодення дня в підготовці фахівців нової формації, а також аналіз накопиченого досвіду представляє можливість обґрунтування концептуальної моделі сучасної вітчизняної вищої освіти. Необхідність такої концепції зумовлена соціально-економічними явищами, що відбуваються в суспільстві: посиленням демократичних тенденцій і підвищенням ролі загальнолюдських цінностей, розвитком інтеграційних процесів у науці, освіті, становленням ринкових відносин, розвитком національної культури.

Підвищення ролі ВНЗ у науково-освітньому і соціокультурному значенні, необхідність їх перетворення на регіональні науково-учбово-виробничі комплекси вимагають створення нової, системної концепції освіти. У її центрі повинна стояти вільна, соціально активна, творча і духовна особистість студента, чия підготовка має бути адекватною змісту і способам реалізації майбутньої професійної діяльності.

Потреба в новій концепції професійно-орієнтованої освіти пов'язана також з наявністю істотних недоліків у системі вищої освіти, яка ще знаходиться під впливом суб'єктивізму і командно-адміністративного стилю управління. Невисокий рівень саморегуляції діяльності студентів і мотивації до оволодіння основами майбутньої професійної діяльності, слабкий розвиток їх пізнавальних потреб, індивідуального творчого потенціалу є підтвердженням того, що людина і його особистість ще не стали центром системи вищої освіти, як того вимагає нова законодавча база [2]. Сучасна концепція вищих професійних закладів повинна бути створена з урахуванням історичних уроків розвитку вітчизняної системи і закордонного досвіду професійної підготовки фахівців, на основі результатів творчих пошуків педагогічних колективів і окремих вчених України. В умовах сучасного осмислення і підходу, вища професійна освіта розглядається в трьох взаємозалежних аспектах: змісту, функціонування і розвитку. Сучасна освіта – це система професійної підготовки різних спеціальностей і профілів, що характеризується фундаментальністю, універсальністю, гуманітарною і науково-дослідною спрямованістю. Ця система припускає орієнтацію студентів факультетів (відділень, спеціалізацій) на освоєння загальнотеоретичних, спеціальних, психологічних знань, придбання науково-дослідних і практичних навичок і умінь для того, щоб творчо оперувати ними при рішенні проблемних задач.

Сучасні тенденції трансформації суспільства, перехід його від індустріальної стадії розвитку до постіндустріальної висувають принципово нові вимоги до професійної підготовки фахівців. Ефективність їх виконання значною мірою пов'язана з модернізацією вищої освіти в Україні, що здійснюється в напрямі її демократизації, гуманізації, реалізації положень Болонського процесу, Бернської декларації (2005) та спрямована на розробку перспективних моделей підготовки кваліфікованих фахівців, зокрема бакалаврів та магістрів, відповідно до європейських стандартів.

Сучасна освіта у вищій школі спирається на ряд основних принципів, обумовлених вимогами до підготовки фахівців. Серед них необхідно виділити такі:

– *Фундаментальність*, що виявляє собі в ході впровадження в навчальний процес теорії високого ступеня спільності, що має підвищену інформаційну ємність і універсальну застосовність. Фундаментальність означає глибоке засвоєння наукових основ професійної діяльності в сполученні з практичним оволодінням нею, формуванням системи загальнонаукових теоретичних знань, способів діяльності.

– *Інтегрованість*, що визначається в органічному зв'язку і взаємопроникненні елементів теоретичної, науково-дослідної, практичної підготовки студентів. Сучасний рівень науки формує зміст загальнотеоретичної, спеціальної, психолого-педагогічної підготовки фахівця, а професійна практика задає основні параметри моделі діяльності майбутнього фахівця конкретного профілю. Інтеграція вищої освіти – це перехід від аналітичного підходу у викладанні кожної навчальної дисципліни до синтезуючого, заснованому на міждисциплінарних цілемотиваційних, змістовних, процесуальних і методичних функціональних зв'язках усіх наук, які вивчаються у ВНЗ.

– *Універсалізація*, спрямована на формування в студентів різносторонніх педагогічних знань і способів діяльності, професійних і особистісних якостей на основі взаємодії і гармонізації властивостей шкільної з елементами університетської педагогічної освіти: змісту, структури, функцій. Універсалізація виявляється в системному характері діяльності викладачів і студентів, теоретичних і практичних занять, навчальної, наукової і практичної роботи, навчально-методичних, технічних засобів і технологій навчання.

– *Професіоналізація* – послідовність загальної спрямованості всієї навчально-виховної, науково-дослідної діяльності студентів і викладачів на вивчення дисциплін загальнонаукового, спеціального і професійного циклів у контексті майбутньої професії. Професіоналізація припускає створення позитивного ставлення до процесу підготовки педагога в університеті, а також врахування тенденцій системи середньої, середньо-спеціальної і вищої освіти і випереджальний характер розвитку професійної освіти у ВНЗ.

– *Інтелектуалізація*, що сполучає спеціальну професійну підготовку фахівця з розвитком його кругозору, морально-естетичної і професійної культури, формуванням систем діяльнісного підходу до оволодіння окремими, міжпредметними й узагальненими знаннями, уміннями, навичками. Інтелектуалізація підготовки фахівця у ВНЗ забезпечується вивченням загальнотеоретичних і соціокультурних дисциплін, матеріальної і духовної культури, розвитку соціально-економічних, освітніх систем, внеску в розвиток цих систем видатних учених свого часу. У ході засвоєння інформації, характерної для вищої освіти, у студентів формуються способи евристичних і проблемно-пошукових дій, прийоми і методи розумової і практичної діяльності, що впливають на вироблення системного стилю мислення, цілісного світогляду.

– *Безперервність освіти*, що зв'язана з оптимальним задоволенням реальних потреб майбутніх фахівців у спеціалізації, здійснюваної в ході практичної діяльності, стажування, підвищення кваліфікації, самоосвіти. Цей принцип припускає послідовність вузівської освіти з попередніми її етапами, багаторівневості самого процесу вищої освіти, безперервності постійного професійного вдосконалювання студента і спрямованість до своєї майбутньої життєдіяльності, високий рівень сформованості умінь самостійно учитися.

– *Індивідуалізація і диференціація*, що забезпечують індивідуально-творчий підхід до навчання студентів, що враховує аспекти індивідуальних особливостей учнів, повний розвиток їх особистісних і професійних інтересів, потреб, здібностей і можливостей. Сучасна освіта повинна ґрунтуватися на предметній системі навчання, що надає студентам можливість скласти індивідуальний навчальний план відповідно до обраної програми навчання.

– *Інноваційність*, що виявляється у варіативності, динамічності змісту, форм, методів і технологій підготовки студентів до різних видів педагогічної роботи в середніх, середньо-спеціальних і вищих навчальних закладах. Інноваційний характер освіти в сучасному ВНЗ формує світогляд фахівців, в основі якого лежить здатність і можливість творчого перетворення соціальної дійсності, проектування, організації і здійснення професійної діяльності, що припускає інваріантність розв'язання задач, багатокритеріальність контролю й оцінки досягнутих результатів.

– *Національно-регіональний підхід*, спрямований на задоволення ВНЗ соціального замовлення в підготовці викладачів різних спеціальностей, необхідних навчальним закладам регіону, країни. Цей принцип враховує соціальні, економічні, культурні умови розвитку професійної освіти і припускає

органічний зв'язок навчально-виховного процесу з загальнолюдською і національною історією, культурою, ментальністю, традиціями народів України, її регіонів.

Уся історія розвитку цивілізації, як й історія розвитку освіти, призводить до висновку, що навчання – основний вид діяльності людини. Особливо очевидно це стало наприкінці ХХ сторіччя, коли людство почало твердо уявляти, що головна небезпека самого його існування заключається не стільки в глобальних кризах, навіть не стільки в недосконалісті самої людини, скільки в зростанні компетентності людини, необхідної для того, щоб справлятися або пристосовуватися до цих змін. Криза компетентності людини – ось головна небезпека кінця ХХ сторіччя. Щоб уникнути цієї небезпеки, щоб достойно відповісти на виклики часу, головною задачею людства, на думку одного з найбільш відомих теоретиків і практиків освіти дорослих – американського вченого М.Ш. Ноулза, стало "виробництво компетентних людей – таких людей, які були б спроможні застосовувати свої знання в умовах, що змінюються, і ... чия основна компетенція полягала б в умінні включитися в постійне самонавчання протягом усього життя" [1, р. 18-19].

Перехід до 12-річного навчання в загальноосвітній школі, наявність значної кількості дітей, що взагалі не навчаються в школі, формують ситуацію збільшення на найближчі роки дорослих, які не будуть мати повної середньої, а іноді й середньої базової освіти. Це, у свою чергу, вказує на необхідність розробки адаптивних освітніх систем, що виконують компенсаторну функцію (вечірні/змінні школи, екстернати тощо). Можна стверджувати, що відсоток дорослих, котрі потребують додаткового, професійного й загальнокультурного навчання, має тенденцію до зростання.

Динамічний розвиток виробництва різко підвищує вимоги до рівня кваліфікації всіх робітників, що веде до необхідності "довічного" підвищення кваліфікації та перепідготовки. У свою чергу, ідеї адаптивності, мобільності, модернізації вітчизняних кадрів для свого втілення в реальність потребують принципово нових моделей підвищення кваліфікації і перепідготовки спеціалістів усіх галузей. Необхідність компенсації прогалин у загальнокультурній освіті виникає в дорослого населення також у міру застаріння знань і умінь, отриманих дорослими у "минулому сторіччі".

Масовість феномена освіти дорослих формує соціальну потребу у фахівцях із навчання дорослих (андрагогів), оскільки існує науково обгрунтована принципова відмінність навчання дорослої людини від навчання дітей і юнацтва. Наявність такого роду спеціалізації в освіті зумовлює необхідність існування державної системи підготовки (перепідготовки) і підвищення кваліфікації.

Рухливість і множинність форм реалізації освіти в дорослому віці робить освіту дорослих джерелом інновацій та ініціатив. Слід підкреслити, що в освіті дорослих в основі загальних принципів, додатковості освітніх програм, необхідно створити єдині вимоги до якості освітніх послуг у цій сфері. Існуючий сьогодні фрагментарний, несистематизований у масштабі країни досвід навчання дорослих потребує системного наукового осмислення, проведення комплексних масштабних досліджень та експериментів на рівні різноманітних регіонів України.

Життя у світі, що змінюється, диктує необхідність змін самої людини, її психологічного портрета.

Процеси реформування суспільного ладу призводять до змін у психічних образах людей і знаходять свій відбиток, у першу чергу, в зміні пріоритетних особистісних якостей, що зумовлюють суспільнозначиме поведіння людини. Зміни торкаються особистісної спрямованості та визначаються в "ідеології", у застосовуваних людиною принципах, на основі яких вони здійснюють оцінювання своїх і чужих вчинків, у системі ціннісних орієнтацій, в утриманні мотивів, актуалізації тих або інших потреб.

Зміни в психічних образах людей – природна "людська" реакція на соціально-економічні умови, у яких протікає їх життєдіяльність. Істотною характеристикою, що впливає на зміну психічної уяви людини є процес історичного розвитку, зміна її життєдіяльності в епоху глобального науково-технічного прогресу. На даний час на перше місце за значущістю впливу на психологію людини виходять такі чинники, як швидкість змін, що відбуваються в житті у цілому, нові інформаційні технології, зміни екологічного і соціокультурного середовища, ріст просторової та професійної мобільності людини. Кожний із перерахованих і неперерахованих чинників призводить до виникнення як позитивних, так і негативних соціальних ефектів, створює амбівалентні ситуації для особистісного розвитку людини.

З одного боку, інформаційні технології розширюють можливості для одержання інформації з проблем, які цікавлять людину, і в такий спосіб мають обмеження на доступ до інформації. З іншого боку, вони ставлять людину в позицію об'єкта маніпуляційних впливів, що призводять до уніфікації уявлень, поглядів, установок та ін. (негативний ефект глобалізації). Слід зазначити, що сучасна людина меншою мірою знаходиться в залежності від різноманітних соціальних груп. Високий ступінь мобільності можливий як у соціальному, так і у професійному аспектах; у географічному й в ідеологічному. У людини більше ступенів свободи, що актуалізує проблему самоідентифікації й активізує процес особистісної самореалізації [3].

Вибір професії в нових соціально-економічних умовах значною мірою стає полімотивованим. Не тільки (а іноді й не стільки) реалізація своїх духовних запитів і потреб, але мотиви придатності професії в її житті та заробіток починають визначати цей вибір. Нові соціальні цінності праці вплинули і на індивідуальний вибір професії дорослої людини: більшою мірою стала зростати потреба в належній

професійній освіті, що дає людині можливість в умовах конкуренції забезпечити гідне місце в усіх аспектах життя.

У радянському суспільстві цінності професії фактично мали достатньо визначене ранжирування і підтримувалися панівною ідеологією. Усі знали про те, які професії є престижними в суспільстві, і це, безсумнівно, слугувало визначним орієнтиром для значної більшості населення. За сучасних умов головний орієнтир – це цінності, котрі вибирає для себе людина, які відповідають цінностям тієї референтної групи, до якої людина себе відносить. Для значної частини населення первинними цінностями, природно, стають – як добре відомо, за соціологічними опитуваннями – цінності життя (для деяких – буквально виживання), добробут, на котрий уже потім нашаровуються цінності культури, самореалізації в професії та ін. Викликані "перебудовою" новотворення у способі життя (у широкому розумінні слова) різко загострили проблему особистісної самоідентифікації; зростає цінність пізнання: знання для людини як особистості усе більшою мірою стають реальною можливістю через освіту покращити свою людську якість і якість життя в цілому.

Зрозуміло, ніколи не вичерпається інтерес професіонала до таких питань, які розширюють кругозір людини, поглиблюють знання у професійній і суміжних сферах. Проте це тільки одна зі складових якості життя людини. Безперечно, з ним пов'язана можливість і одержання реальних шансів просування по службі, набуття нових соціальних позицій, більш високої зарплатні та ін.

Яка особистісна мотивація освітньої діяльності відповідає потребам сучасної дорослої людини? Очевидно, у широкому соціальному плані – це мотивація "гідного життя в сучасному соціумі". Нові цінності праці, що створюються на сучасному етапі розвитку українського суспільства, змінюють мотивацію професійної освіти, особливо в особистісній сфері. Аналіз сучасної наукової літератури дозволяє зробити висновок про значні трансформації в структурі особистісної спрямованості, насамперед, серед сучасної молоді, як найбільше мобільної частини суспільства, позбавленої консерватизму і схильності до минулих ідеалів.

З усією очевидністю формується нове покоління, яке має своє ставлення до проблеми кар'єрного росту. За результатами опитувань, вибір професійної освіти перестає бути пов'язаним із майбутньою професією. Орієнтація багатьох випускників загальноосвітніх шкіл пов'язана не стільки з бажанням одержати конкретну професію і знайти відповідне їй робоче місце, скільки з усвідомленням необхідності одержання гідного сертифіката. Для одних основним критерієм "ваги" диплома є формальні характеристики – сам факт наявності документа про отриману освіту, для інших – якість знань, що надалі буде слугувати гідною основою для їх професійного становлення.

Багато студентів коледжів і вищих навчальних закладів (ВНЗ), за даними опитувань, зазначають, що цінують в одержуваній освіті не стільки можливість придбання конкретної професії, скільки ті знання і практичні навички, які даватимуть їм змогу бути достатньо мобільними на ринку праці та знаходити роботу, котра відповідає їх цінностям і запитам. В основі мотивації вибору професійної освіти – усвідомлення необхідності її одержання для обіймання непогано оплачуваної посади. Частина опитуваних розглядає освіту як стартовий щабель для подальшого розвитку.

Чітко просліджується орієнтація на ті цінності, що забезпечують можливість досягнення особистісних життєвих успіхів, у той час як цінності, що відображають орієнтацію на взаємодію з іншими людьми (готовність допомогти, толерантність, дружелюбність та ін.) відходять на останній план.

Можна стверджувати, що за складною сучасною ситуацією на етапі трансформації ціннісних орієнтацій у суспільстві, цінності освіти мають достатньо виражені групові розходження, зумовлені соціально-демографічними чинниками (вік, стать, професійна орієнтація або приналежність, родинний стан, регіональна специфіка й ін.).

Таким чином, зіставлення внутрішніх мотиваційних основ, що спонукають дорослих людей у попередні роки й за сучасних умов продовжувати освіту, освоювати культуру, дало можливість порад із загальними тенденціями – постійно властивим людині прагненням до знань, самореалізації у творчості та ін. – установити й істотні розходження.

Серед різноманіття чинників, які визначають позицію дорослої людини в освіті, явний пріоритет належить соціально-економічним чинникам, що виявляються в політичній структурі суспільства, у першу чергу, в особі держави, наскільки демократичним або авторитарним є держава. Освіта чітко висвітлює як особистісне прагнення людини, так і соціальний процес, що перетворює природне початкове прагнення кожної людини до знань як самоцінність на різноманітні спотворені форми мотивації її придбання.

Найбільше чітко цей феномен виявляється у професійній сфері життя людини, де в першу чергу здійснюється її самореалізація як особистості, ставлення до праці (її вибір, оцінка значущості її результатів та ін.), можливість реалізувати свої головні (термінові) життєві цінності.

Якщо в радянський період ці цінності пов'язувалися для більшості з абстрактними гаслами "служіння народу" і "лімітації потреб" як вищого вияву духовної сутності особистості, то за сучасних умов для більшості дорослих людей цілі та цінності професійного життя втілюються в достатньо ємному понятті – "гідний спосіб життя". Він аж ніяк не означає для більшості дорослих людей різних вікових груп тільки підвищення матеріального добробуту, але включає і багато інших параметрів (свободу,

незалежність, гідність та ін.). Природно, що ця позиція виявляється в молоді, яка тільки формує свої цінності та більш мобільна в житті. Істотних змін зазнає і ставлення до освіти, яка хоча і стає "засобом життя" дорослої людини (особливо молоді), але перетворюється на повсякденну реальність, достатньо міцно пов'язану з усім укладом життя людини. Тому її оцінка стає поліфункціональною, а головне, співвідносною із соціальними цінностями.

Професійна сфера є найважливішим чинником самореалізації особистості в соціумі – незалежно від того, які загальні ціннісні орієнтації в суспільстві вибирає, а як конкретна особистість їх поділяє і виражає.

Висновки. Отже, саме у професійній освіті людина знаходить свою "самостійність", спроможність виявити своє "Я", переконатися в тому, що вона стала особистістю, одержати задоволення за критеріями значущості результатів праці та досягнутого професіоналізму для інших людей. Саме у професійній освіті вона виявляє повною мірою свою соціальну і психологічну зрілість, досягає "піків" свого розвитку, свого "акме". Соціальні зміни, безперечно, істотно впливають на цей процес. Але одним із найбільше репрезентативних показників характеру внутрішнього реагування індивіда як професіонала на цінності та соціоекономічні зміни в суспільстві виступають, як відомо, його соціальні орієнтації й установки, що відображаються в потребах і запитах у професійній сфері.

Загальновідомо, що чим вище рівень освіти людини, тим більше вона прагне до професійної майстерності й самореалізації, набуття нових фахових знань. Процес перекваліфікації людини загострює ситуацію, пов'язану з осмисленням своїх ціннісних орієнтацій і життєвих установок. Відповідно, мова йде про особливу структуру свідомості й, отже, ціннісних орієнтацій, що відображають соціальний стан представників даної категорії населення [3].

Все це вказує на необхідність створення нової освіти для дорослих як з точки зору її змісту, так і організації і доступу до неї. Освіта дорослих має бути визнана як одне з фундаментальних прав людини, а для її реалізації повинні бути створені необхідні умови, тобто забезпечені права на вільний і рівний доступ до освіти впродовж усього життя людини.

Використані джерела

1. Knowles M. S. The modern Practice of Adult Education. From Pedagogy to Andragogy. – Chicago, 1980. – P. 18-19.
2. Сігаєва Л.Є. Концепція розвитку освіти дорослих в Україні / Л. Є. Сігаєва. – К.: ЕКМО, 2009. – 44 с.
3. Сігаєва Л.Є. Вміння й навички самостійної роботи у професійному становленні дорослої людини: навч.-метод. посібник / Л.Є. Сігаєва, М.Г. Гордієнко. – К.: ЕКМО, 2007. – 166 с.

Sigavea L.

PROFESSIONAL ADULT EDUCATION AS A SOCIAL VALUE

The author defines vocational adult education as a social value, as he believes that it is through education, training new formation made strategic objectives of society.

Preparation of quality professionals, and analysis experience represents an opportunity to study a conceptual model modern national higher education. The need for such a concept is due to socio-economic phenomena occurring in society: strengthening democratic trends and the growing role of human values, development of integration processes in science, education, the emergence of market relations, the development of national culture. Enhancing the role of universities in scientific, educational and socio-cultural sense, the need to transform the regional scientific and educational-industrial complexes require a new concept of education system.

The transition to 12-year education in secondary school, the presence of a large number of children who do not learn in school, form the situation increase in the years to adults who will have full secondary and sometimes secondary basic education. This, in turn, points to the need to develop adaptive educational systems that perform a compensatory function (evening / shift school, external studies, etc.).

The mass phenomenon of adult education forms the social need for specialists with adult education (andrahohiv) because there is a fundamental difference scientifically sound studies on adult learning and youth. This type of specialization in education necessitates the existence of the state system of training (training) and training.

Choosing a profession in the new socio-economic conditions is largely polimotyvovanyum. Not only (and sometimes not so much) the realization of their spiritual needs and demands, but the motives of fitness profession in her life and start earning determine this choice. New social value of work and the impact on individual choice of profession adult, began to grow more need for proper vocational education, giving people the opportunity to provide a competitive rightful place in all aspects of life.

Key words: professional education, higher education, adult education, specialist, personal development.

Стаття надійшла до редакції 20.04.2016 р.